

РОЗДІЛ 3

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

УДК 343.14:343.98 (477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.13>

Бондар Володимир Сергійович,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики навчально-гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
ORCID ID: 0000-0003-1552-4555

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПІДСЛІДНИХ ОРГАНАМ БЕЗПЕКИ (ЧАСТИНА I)

FEATURES OF THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS SUBJECT TO THE SECURITY AUTHORITIES (PART I)

У статті висвітлено питання формування концепції застосування спеціальних знань у рамках інтегративної моделі як засобу оптимізації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень, підслідних органам безпеки.

Аргументовано, що створення зазначеної концепції обіймає розв'язання комплексу наступних завдань:

- класифікування форм та процесуального порядку застосування спеціальних знань під час виявлення, документування та розслідування визначених кримінально-правових деліктів;
- систематизацію видів та змісту застосування спеціальних знань, зумовлених криміналістичною характеристикою та обставинами, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Визначено, що зміст техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень у сфері національної безпеки держави визначається:

- 1) процесуальною формою здійснення досудового розслідування відповідних кримінально-правових деліктів;
- 2) особливостями початкового етапу розслідування. Через те, що за більшістю кримінальних проваджень і як при від та підстава для початку їх відкриття, і як джерела отримання орієнтовної й доказової інформації використовуються матеріали оперативно-розшукової та контррозвідальної діяльності, в досудовому розслідуванні злочинів, учинених організованими групами, злочинними спільнотами необхідно враховувати особливості технічних засобів, приладів, устаткування, застосовуваних для їх отримання, відповідні технічні характеристики та властивості самих отриманих матеріалів, оскільки їх залучення до кримінального провадження потребує відповідної перевірки та процесуального оформлення;
- 3) практична реалізація інтегративної моделі спеціальних знань у виявленні, документуванні та розслідуванні злочинів у сфері національної безпеки держави, що визначена особливостями взаємодії об'єктів та відображення їх ознак у відповідних слідах (слідових комплексах), потребує застосування відповідного алгоритму, зорієнтованого на забезпечення ефективної взаємодії всіх елементів моделі.

Ключові слова: висновок спеціаліста, державна безпека, інтегративна модель, кримінальне провадження, органи безпеки, спеціальні знання, спеціаліст.

The article highlights the issue of the formation of the concept of the application of special knowledge within the framework of an integrative model as a means of optimizing technical forensic and forensic expert support for the detection, documentation and investigation of criminal offenses under investigation by the security authorities.

It is argued that the creation of the specified concept involves solving a complex of the following tasks:

- classification of forms and procedural order of application of special knowledge during detection, documentation and investigation of specified criminal offenses;
- systematization of the types and content of the application of special knowledge determined by the forensic characteristics and circumstances to be established in criminal proceedings of the specified category.

It was determined that the content of technical-criminological and forensic expert support for the detection, documentation and investigation of criminal offenses in the field of national security of the state is determined by:

1) *a procedural form of pre-trial investigation of relevant criminal offenses;*

2) *features of the initial stage of the investigation. Due to the fact that in the majority of criminal proceedings, both as a reason and basis for opening them, and as a source of obtaining indicative and evidentiary information, the materials of operative and investigative and counter-intelligence activities are used, in the pre-trial investigation of crimes committed by organized groups, criminal communities, it is necessary to take into account technical features the means, devices, equipment used to obtain them, the corresponding technical characteristics and properties of the obtained materials themselves, since their involvement in criminal proceedings requires appropriate verification and procedural registration;*

3) *the practical implementation of the integrative model of special knowledge in the detection, documentation and investigation of crimes in the sphere of national security of the state, which is determined by the features of the interaction of objects and the display of their signs in the corresponding traces (trace complexes), requires the use of an appropriate algorithm aimed at ensuring effective interaction of all model elements.*

Key words: *specialist's opinion, state security, integrative model, criminal proceedings, security bodies, special knowledge, specialist.*

Постановка проблеми. З початку повномасштабного російського вторгнення в Україну одними з найбільш поширених видів кримінально-протиправної поведінки є посягання на інтереси держави шляхом вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Зазначене підтверджується результатами аналізу М.В. Карчевського, який влучно з цього приводу зазначив: «Найбільшим було збільшення часток облікованих проти основ національної безпеки (Розділ I), від 0,1-0,2% до 4,7% (2022), а також проти миру й безпеки людства (Розділ XX) від 0,01-0,1% до 17% (2022) та 13% (2023)» [9, с. 80-90].

Певне розповсюдження отримала практика використання віртуальних і цифрових активів у якості засобів фінансування дій з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, а, відповідно, серед джерел та носіїв криміналістично значущої інформації у кримінальних провадженнях про злочини проти основ національної безпеки України можна назвати матеріали фото- та відеозйомки, звуко- запису, комп'ютерні дані, котрі локалізуються у відкритих та закритих інтернет-ресурсах тощо.

Тому для якісного виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1, 114-2, 258, 258-2, 258-3, 435-1, 436-2, 438, 447 КК України, підслідних, згідно з ч. 2 ст. 216 КПК України слідчим органів безпеки, необхідним є наявність чіткого та раціонального механізму застосування комплексу видів та форм спеціальних знань і науково-технічних засобів у даних кримінальних провадженнях.

Багаторічна практика діяльності Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України,

з урахуванням Структурних підрозділів, з урахуванням Стратегії розвитку Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України (ІСТЕ) на 2021-2025 роки з техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення виявлення, документування та розслідування окремих видів кримінальних правопорушень свідчить про застосування спеціальних знань у таких формах:

1) судово-експертне забезпечення діяльності підрозділів та органів Служби безпеки, інших правоохоронних органів та суду;

2) участь співробітників ІСТЕ у забезпеченні виконання заходів щодо протидії розвідувальній, розвідувально-підривній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб, а також у забезпеченні виконання заходів із запобігання, усунення та нейтралізації загроз державній безпеці ;

3) участь працівників державних судово-експертних установ у кримінальному провадженні в якості спеціалістів;

4) забезпечення функціонування інформаційно-пошукових, довідково-допоміжних систем та колекцій, здійснення відповідних перевірок.

Проте суттєвою прогалиною теоретичних розвідок проблем оптимізації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування злочинів у сфері національної безпеки є ізольоване дослідження науково-методичних, технологічних, організаційних та правових засад, відсутність відповідної цілісної концепції застосування спеціальних знань, що не відповідає сучасному рівню криміналістичної техніки, а також ефективній реалізації кримінально-правової та кримінальної процесуальної політики в умовах воєнного стану.

Метою статті є формування концепції застосування спеціальних знань у рамках інтегративної моделі як засобу оптимізації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення

виявлення, документування та розслідування злочинів у сфері національної безпеки держави.

Досягнення постановленої мети обіймає розв'язання комплексу наступних завдань:

- класифікування форм та процесуального порядку застосування спеціальних знань під час виявлення, документування та розслідування визначених кримінально-правових деліктів;

- систематизація видів та змісту застосування спеціальних знань, зумовлених криміналістичною характеристикою та обставинами, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Матеріали та методи. Застосування новітніх матеріалів та методів дослідження слідів-відображень, іманентно притаманних сучасним способам учинення окреслених кримінальних правопорушень є ключовим вектором розвитку інституту використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Спеціальні знання та порядок їх застосування у кримінальному провадженні під час розслідування злочинів у сфері національної безпеки держави перебуває у фокусі багатьох провідних науковців та практиків. Зокрема, можливості підвищення рівня техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування злочинів зазначеної категорії розглядали такі дослідники як Г. Авдеева [1, с. 566-569], Т. Будко, А. Ватраль, М. Грібов, І. Гора [4], О. Гулевич, Р. Заяць [7, с. 52-56], В. Колесник, О. Метелев, Г. Мудрецька [11, с. 454-457], А. Падалка [12, с. 338-341], М. Погорецький, І. Серкевич [14, с. 123-130], В. Ходанович, А. Черняк [15, с. 101-111] та ін [2; 3, с. 18-29; 6, с. 94-98; 10, с. 154-161]. Наукові розвідки цих та інших фахівців потребують узагальнення та предметного вивчення з тим, щоб виявити основні проблеми, які виникають в умовах воєнного стану у царині слідчої та судової практики використання спеціальних знань. У цій статті робиться спроба на основі наявних теоретичних здобутків визначити концептуальні підстави функціонування інтегративної моделі використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів у сфері національної безпеки.

Методологічну основу дослідження утворюють лексикологічно-правовий метод, який дозволів проаналізувати правову термінологію у досліджуваній сфері й систематизувати процесуальний порядок застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні. Структурно-правовий метод застосовано для визначення особливостей та змісту застосування інтегративної моделі спеціальних знань під час розслідування злочинів

у сфері національної безпеки. Праксеологічний метод використовувався для оптимізації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування злочинів у сфері національної безпеки.

Результати. В своїх публікаціях ми послідовно аргументуємо необхідність застосування спеціальних знань у рамках інтегративної моделі як засобу оптимізації судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розслідування й профілактики кримінальних правопорушень, котра забезпечить повний цикл роботи із криміналістично значущою інформацією, що іманентно притаманна матеріальним слідам-відображенням шляхом диференціації та взаємодії всіх форм спеціальних знань, направлених на встановлення юридично значущих фактів минулої події в процесі доказування. Зазначимо, що зміст техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення виявлення, припинення, документування, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері національної безпеки держави визначається:

- 1) процесуальною формою здійснення досудового розслідування відповідних кримінально-правових деліктів. Наприклад, певна частина проявів колабораційної діяльності є кримінальними проступками, передбаченими чч. 1, 2 ст. 111-1 КК України, котрі, відповідно до ст.ст. 40-1 та 215, 216 КПК України розслідуються у формі дізнання. Як слушно наголошують автори практичного посібника «Розслідування колабораційної діяльності»: «практикою досудового розслідування кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України, накопичено певний позитивний досвід отримання та використання в доказуванні висновків спеціаліста (спеціаліста-лінгвіста)» [13, с. 294];

- 2) особливостями початкового етапу розслідування. Через те, що за більшістю кримінальних проваджень і як привід та підстава для початку їх відкриття, і як джерела отримання орієнтовної й доказової інформації використовуються матеріали оперативно-розшукової та контррозвідвальної діяльності, в досудовому розслідуванні злочинів, учинених організованими групами, злочинними спільнотами необхідно враховувати особливості технічних засобів, приладів, устаткування, застосовуваних для їх отримання, відповідні технічні характеристики та властивості самих отриманих матеріалів, оскільки їх залучення до кримінального провадження потребує відповідної перевірки та процесуального оформлення. Тому окремі судово-експертні дослідження

мають на меті перевірку доказів, отриманих слідчим від уповноважених оперативних підрозділів, джерелами яких у кримінальному провадженні визнаються матеріали, де зафіксовано фактичні дані про кримінально-протиправні діяння, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про контррозвідальну діяльність», якщо вони відповідають кримінальним процесуальним вимогам. Зазначені матеріали після їх перевірки визнаються документами та можуть використовуватися у кримінальному провадженні як докази (ч. 2 ст. 99 КПК України). Але якщо більш точно дотримуватись положень ч. 2 ст. 84 КПК України, то такі матеріали оперативних підрозділів слід визнавати документами як процесуальними джерелами доказів. Саме з метою перевірки таких доказів і можуть призначатися судово-експертні дослідження, потреба в яких викликана необхідністю повноти встановлення й перевірки доказів учинення злочинними групами відповідних кримінальних правопорушень.

Наприклад, отримані в законному порядку оперативними підрозділами під час проведення відповідних оперативно-розшукових заходів електронні носії із записами розмов осіб, котрі підозрюються у вчиненні злочину, підлягають огляду слідчим з метою встановлення змісту розмов та віднесення до події, розслідується. Надалі, у процесі досудового розслідування можуть бути призначені спеціальні дослідження для ідентифікації голосів учасників спілкування, з'ясування точного змісту розмов та встановлення, кому саме із них ці слова належать, а також розв'язання інших задач, що мають значення для кримінального провадження про вчинення кримінального правопорушення злочинною групою. Зазначені дані можна встановити за допомогою проведення комплексу експертиз. Але для проведення останніх слідчому, а згодом і суду потрібна інформація щодо самих технічних засобів, які застосовувалися для запису, та умов у яких він проводився. Використанню в доказуванні матеріалів звукозапису телефонних розмов має передувати експертиза матеріалів та засобів звукозапису, яка може відповісти на такі питання: кому із числа перелічених осіб належать окремі вислови, що містяться на фонограмі, голосом конкретної особи; чи зазнавала змін ця фонограма; чи мають місце ознаки монтажу фонограми; чи є, і які саме ознаки механічного та електронного монтажу фонограми; чи велась зафіксована на фонограмі розмова телефоном тощо;

3) практична реалізація інтегративної моделі спеціальних знань у виявленні, документуванні

та розслідуванні злочинів у сфері національної безпеки держави, що визначена особливостями взаємодії об'єктів та відображення їх ознак у відповідних слідах (слідових комплексах), потребує застосування відповідного алгоритму, зорієнтованого на забезпечення ефективної взаємодії всіх елементів моделі. Стрижнем такого алгоритму, інструментом для орієнтації в слідах є кримінально-правовий склад злочину та його криміналістична характеристика як онтологічна матриця, що відображає системи об'єктивних даних про механізм злочинного діяння, типові відображувальні та відображувані об'єкти, що взаємодіяли в процесі вчинення злочину, особливості й джерела фактичної інформації, що формуються ними та цілеспрямовано оптимізує вирішення завдань кримінального судочинства.

Для виконання цілей техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення виявлення, розслідування та профілактики злочинів у сфері національної безпеки держави особливого значення набуває знання співробітниками органів досудового розслідування та судово-експертних установ (ІСТЕ), котрі залучаються до кримінальних проваджень як спеціалісти та експерти, комплексної характеристики таких злочинів (кримінально-правової, криміналістичної) і, зокрема, їх пошукових та ідентифікаційних ознак, на основі яких створюються передумови для визначення й реалізації програми дій на етапах запобігання, виявлення та розслідування злочинів, вибору найбільш ефективних негласних слідчих (розшукових) дій, слідчих (розшукових) дій, методів їх здійснення при виявленні та документуванні таких дій з метою прийняття законних та обґрунтованих процесуальних рішень, які, зокрема, обіймають:

- початок досудового розслідування;
- створення, зміну групи слідчих/прокурорів;
- використання НСРД в іншому кримінальному провадженні;
- повідомлення про підозру.

Обсяг інформації, на слушну думку Я.О. Тализіної, отриманий при застосуванні технічних засобів, може бути досить значним. Також суттєвий обсяг даних може бути отриманий під час проведення аудіо-, відеоконтролю особи, якщо він проводиться безперервно у житлі чи іншому володінні особи, під час безперервного аудіо-, відеоконтролю місця тощо. З метою відібрання з усього отриманого обсягу інформації саме того, який стосується кримінального провадження, проводиться її дослідження – співробітником оперативного підрозділу на етапі складання прото-

колу про хід та результати проведення НСРД, або слідчим під час дослідження всіх носіїв, які надходять йому на ознайомлення [15, с. 415].

Відповідно до ч. 6 ст. 246 КПК України, за рішенням слідчого чи прокурора до проведення НСРД можуть залучатися також інші особи. При цьому як співробітнику оперативного підрозділу, так і слідчому, якщо вони досліджують інформацію на первинному носії, але вибрані дані будуть копіювати на інший носій – бажано залучати до цієї дії спеціаліста, який, по-перше, може допомогти з фільтрацією інформації, текстовою розшифровкою розмов за допомогою спеціального програмного забезпечення, а по-друге – забезпечити оригінальність файлів зі скопійованою інформацією – щоб оригінальний файл та копія з вибраними даними були ідентичними за своїми технічними характеристиками [4; 15, с. 385, 415].

Під час ознайомлення з інформацією, знятою з електронних комунікаційних мереж, можуть виникнути ситуації, що вимагають додаткових тактичних рішень. Це стосується розмов та повідомлень, зміст яких доступний лише певним фахівцям. Розповсюдженим випадком є використання особами під час спілкування іноземної мови. Цілком очевидно, що без залучення перекладача інформація буде незрозумілою. Це впливає на необхідність у певних випадках залучення спеціалістів під час проведення НСРД. Щодо повідомлень, які передаються телекомунікаційними мережами, то вони можуть містити інформацію фінансово-економічного, військового, технічного та іншого характеру, зрозуміти яку здатний фахівець у відповідній галузі. Враховуючи, як стверджує Я.О. Тализіна, що такий спеціаліст буде працювати з отриманою інформацією ще на стадії, коли вона є таємною, такому перекладачу, аналітику чи іншому фахівцю оформлюється допуск до державної таємниці необхідного рівня, або підшукується спеціаліст уже з допуском [15, с. 385].

Під час огляду місця вибуху керуються як загальними тактичними рекомендаціями щодо огляду місця події, так і спеціальними правилами проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Під час розслідування терористичних актів, скоєних із застосуванням вибухових пристроїв можливо виокремити наступні ситуації, котрі потребують специфіки дій на місці події:

- виявлений сторонній предмет, який може бути вибуховим пристроєм;
- надійшло повідомлення про закладений вибуховий пристрій;
- відбувся вибух, причина якого не є відомою (можливий вибух газу або вибухового пристрою);

- надійшло повідомлення про спрацювання вибухового пристрою.

У першій ситуації – надійшло повідомлення про виявлення стороннього предмету, який може бути вибуховим пристроєм, слід розуміти, що найбільш суттєвими ознаками, які дозволяють висунути версію про вибуховий пристрій є:

- шум типу годинникового механізму або хімічної реакції, що відбувається; наявність на предметі дроту-антени; в окремих випадках наявність на предметі елементів живлення;
- важкодоступне місце знаходження предмета або незвичне місцезнаходження для даного виду об'єкта;

Оцінивши ознаки, що дозволяють віднести об'єкт до можливого вибухового пристрою, вживаються заходи до запобігання наслідків фугасної або бризантної дії вибуху. З цією метою підозрілий предмет огорожується автомобільними шинами або іншими екранами. Подальші дії здійснює спеціаліст у галузі вибухотехнічної експертизи, які полягають:

- у випадковому демонтажі вибухового пристрою;
- руйнуванні його на місці виявлення;
- видаленні вибухового пристрою з місця виявлення.

Друга ситуація, надійшло повідомлення про закладений вибуховий пристрій. Складність даної ситуації полягає у відсутності відомостей про місце знаходження, вид вибухового пристрою, спосіб його спрацювання. Основний напрям огляду місця події в даній ситуації – виявлення предметів, які мають вищезазначені ознаки вибухового пристрою. Додатковою ознакою слід вважати наявність невідомого автомобіля у об'єкта вибуху.

На початковому етапі можуть застосовуватися собаки, спеціально навчені на вибухові речовини. За негативних результатів застосування службових собак пошук вибухових пристроїв доцільно проводити за участю осіб, які добре знають приміщення, місцевість, які можуть вказати на новий, невідомий їм предмет.

Пошук здійснюється, насамперед, у доступних для будь-якої особи місцях: ззовні об'єкта, потім оглядаються входи, загальні місця (коридори, туалети тощо), особлива увага акцентується на сходових маршах, ліфтах та ліфтових шахтах, підвалах, та інших приміщеннях, й лише потім переходять до робочих приміщень. При виявленні предмета, який може бути вибуховим пристроєм, алгоритм дій є аналогічним першій ситуації.

Третя ситуація відбувся вибух, причина якого є невідомою. В цій ситуації дії повинні

починатися з перевірки наявності ознак, притаманних для вибуху суміші побутового газу (пропану, пропан-бутану) з повітрям. Вибух такої газової суміші характеризується такими ознаками:

- енергія, що утворюється в результаті вибуху направлена рівномірно в усі сторони;
- в результаті інтенсивного теплоутворення частини будівлі покриваються кіптявою;
- скляні колби ламп, зокрема неонові трубки, залишаються цілими;
- віконні рами, іноді з цілими шибками, вириваються зі своїх кріплень;
- цілі частини стін, зокрема кам'яної, падають назовні.

На відміну від вибуху газу сліди дії вибухового пристрою характеризуються наступними ознаками:

бризантна (дробляча) дія, яка має прояв:

- у локальних деформаціях;
- в наявності зони пластичної течії металу;
- в руйнуванні у вигляді вм'ятин, вирв, сколів на високоміцних об'єктах (метал, залізобетон, цегла тощо);
- в повному руйнуванні об'єктів з маломіцних матеріалів;

фугасна дія, яка має прояв у вигляді:

- вирви у ґрунті або іншому матеріалі;
- переміщення предметів оточуючої обстановки;

термічний вплив, який має прояв:

- у слідах копчення та оплавлення;
- у виникненні пожежі від потрапляння гарячих уламків на легкозаймисті об'єкти або розриву газопроводу;

вторинна осколкова дія – одна з ознак дії вибухового пристрою.

Визначивши відсутність ознак вибуху газу, огляд ведеться за методикою огляду місця події при вибуху вибухового пристрою або вибухової речовини.

Четверта ситуація – надійшло повідомлення про спрацювання вибухового пристрою.

Початкові дії в цій ситуації полягають у ліквідації шкідливих наслідків від вибуху та попередженні повторного вибуху. З цією метою огорожується (обмежується доступ) територія в межах безпечної зони; це відстань в 1,5 радіуси від центру вибуху до найбільш віддаленої ділянки зі слідами впливу вибуху. Крім того, якщо відбувся вибух у приміщенні та спостерігається часткове руйнування будівельних конструкцій, необхідно аби їх оглянув спеціаліст-будівельник. Він має висловити свою думку про те, чи можуть раптово зруйнуватися будівельні елементи та чи є безпечною робоча слідчої групи в цій будівлі.

Огляд починається з визначення місця, де знаходився вибуховий пристрій, тобто визначення центру (осередку) вибуху.

Осередок вибуху на місцевості визначається за наступними ознаками:

- наявність вирви зі взрихленими стінками та валиком ґрунту (гребенем по краях);
- інтенсивне копчення ґрунту та поверхні предметів у місцях, де знаходився вибуховий пристрій;
- опалення рослинності;
- залишки вибухового пристрою.

Осередок вибуху в приміщенні визначається:

- за характером руйнувань – найбільш сильні з інтенсивним та дрібним подрібненням предметів поблизу від вибухового пристрою;
- за наявністю радіальних смуг, які утворюються на вертикальних площинах у результаті копчення та впливу теплової енергії вибуху. Ці смуги починаються від осередку вибуху та розширюються по мірі віддалення;
- за наявністю багатьох залишків вибухового пристрою;
- за характером слідів на перешкодах: бриж та мікрократери на металевих перешкодах, точкові вкраплення на пористих предметах, сліди сильного термічного впливу;
- за слідами дії ударної хвилі та високої температури на одязі й тілі постраждалих, інтенсивне опадання та опіки, розриви внутрішніх органів, переломи кісток.

Територія огляду умовно поділяється на зони:

- першу (центр вибуху та прилегла до нього територія діаметром 15-20 м, на якій міститься велика кількість слідів вибухового пристрою), пошук слідів вибухового пристрою на ній проводить спеціаліст (ти) вибухотехнік (ки);
- другу (територія, яка залишилася до зовнішньої межі огляду, пошук слідів вибухового пристрою на якій первинно проводять технічні помічники (група працівників поліції, військовослужбовців чисельністю 10-20 осіб).

Технічні помічники попередньо інструктуються за правилами пошуку слідів вибухового пристрою:

- друга територія умовно або за допомогою стрічок поділяється на сектори;
- технічні помічники в процесі пошуку повільно пересуваються в суворому шереңзі від периферії сектора до центру, не відстаючи та не обганяючи один іншого та оглядаючи поверхню ґрунту (підлоги приміщення), розташовану перед кожним із них та найближчими сусідами

ліворуч та праворуч. Відстань між помічниками не повинна перевищувати 1 м;

- метою пошуку є шматки металу, пластику, картону, шкіри, тканини, деревини та інших матеріалів зі слідами деформації, розривами, копченням, вибухівники, дроти, радіодеталі та плати, елементи живлення, а також інші фрагменти корпусу, конструкції вибухового пристрою та камуфляжу;

- у випадку виявлення подібних об'єктів їх заборонено брати в руки та пересувати; необхідно позначити місце виявлення вішкою або іншим чином і після завершення огляду чергового сектору показати виявлені об'єкти слідчому, спеціалісту-вибухотехніку;

- тільки по завершенні огляду одного сектору можна приступати до огляду наступного;

- при виявленні об'єкти, який може бути частиною вибухового пристрою та розташований далі, ніж раніше виявлена найбільш віддалена частина вибухового пристрою, зовнішня межа огляду повинна відсуватися з урахуванням коефіцієнту 1,5;

- якщо на території огляду розташовані будівлі або дерева, то огляду повинні бути піддані дахи будівель, стволи та крони дерев;

- виявленню та подальшому вилученню підлягають всі виявлені об'єкти, яким притаманні вищезазначені ознаки, незалежно від їх розмірів.

Як вже зазначалося, в центрі вибуху та найближчій до нього території роботу щодо виявлення та фіксування слідів вибуху проводить спеціаліст-вибухотехнік. При тому він надає слідчому допомогу в описанні в протоколі огляду місця події вирви вибуху з зазначенням розмірів (глибини, зовнішнього діаметру), типу ґрунту (покриття). Під керівництвом спеціаліста-вибухотехніка просяється ґрунт з вирви та викинутий з неї з метою виявлення залишків вибухового пристрою.

Слідчій практиці відомі випадки виявлення на місцях подій вибухових пристроїв, які не спрацю-

вали. У таких випадках, з-поміж іншого визначаються: а) вид предмета, використаного в якості корпусу (відрізок труби, коробка, пляшка, пакет тощо); б) в необхідних випадках його форма (прямокутна, циліндрична, шароподібна, конічна та ін.); в) відмічається матеріал, з якого він виготовлений (метал, пластик, дерево, скло); г) розміри (довжина, ширина, висота); г) колір.

Після знешкодження конструктивні частини вибухового пристрою (джерела живлення, підрильник, вибухова речовина тощо) пакуються роздільно. При тому необхідно враховувати, що на частинах вибухових пристроїв можуть знаходитись сліди, які дозволяють ідентифікувати осіб, які їх виготовили. Тому пакування має забезпечити збереженість слідів рук, потожирових та запахових слідів, слідів інструментів, різних мікрооб'єктів тощо. До того ж на уламках вибухового пристрою, що вибухнув та об'єктах, які знаходились із ним у контакті або поблизу нього (до 14 – 17 радіусів еквівалентного за масою заряду), виявляється найбільша кількість вибухової речовини, яка не прореагувала. Це можуть бути зерна пороху, металева тирса (алюмінію, магнію), алюмінієва пудра, деревинна тирса, частки червоного фосфору тощо. Як правило, вони виявляються на одязі потерпілого, фрагментах камуфляжної оболонки вибухового пристрою, а також ґрунті або іншому матеріалі з центру вибуху.

При вилученні слідів та предметів з місця вибуху слід керуватися правилом, згідно якого збирається все, що не відносилось раніше до первинної оточуючої обстановки.

Висновки. Актуалізовані особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, підслідних органам безпеки є першою частиною циклу наших робіт, конче необхідних для озброєння практичних працівників надійним методичним арсеналом у протидії агресії рф проти України.

REFERENCES:

1. Avdieieva, H. K. Problemy vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni zlochyv v umovakh voiennoho stanu. *Yevropeiskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia* (do 25-richchia Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia» ta 175-richchia Odeskoi shkoly prava) : u 2 t. : materialy Mizhnar.nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 17 cherv. 2022 r.). – *The European choice of Ukraine, the development of science and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 11th century* (to the 25th anniversary of the National University "Odesa Law Academy" and the 175th anniversary of the Odesa region). law school): Vol. 1-2; Vol .2.: material of the International Science-Practice Conference (Odesa, February 17, 2022). Odesa, 566–569. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20070>. [in Ukrainian].
2. Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia zlochyv, uchynenykh neperedbachenyomy zakonom voienizovanomy abo zbroinomy formuvanniamy: metod. red. (2017) / [K. Yu. Bobryk, R. M. Dudarets, A. A. Patyk, M. P. Klymchuk (Ed.)]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 2. [in Ukrainian].

3. Volkova, A. E. (2022) Pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia spetsialnykh znan u rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen: orhanizatsiino-pravovyi aspekt. *Kryminalistychnyi visnyk – Forensic Herald*, 1 (37), 18-29. [in Ukrainian].
4. Hora, I. V., Khodanovych, V. O. (2018) Vykorystannia spetsialnykh znan v dosudovomu rozsliduvanni zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy: metod. rekomend. Kyiv: Nats. akad. SBU. [in Ukrainian].
5. Hribov, M. L. (2019) Poniattia ta pravove rehuliuвання vykorystannia spetsialnykh znan, umin i navychok u kryminalnomu provadzhenni. *Naukovyi visnyk akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Academy of Internal Affairs*, 1 (110), 13-21. [in Ukrainian].
6. Yehorova, T. M., Brailko, Yu. I., Kysla, N. V. (2023) Aktualni problemy postanovky zavdan u sudovykh linhvistychnykh i kompleksnykh psykhologo-linhvistychnykh ekspertyzakh, pryznachenykh u kryminalnykh provadzhenniakh shchodo informatsiinoi bezpeky derzhavy. *Sudova ekspertyza v konteksti vidnovlennia Ukrainy. III Vseukrainskyi forum sudovykh ekspertiv: mater. III Vseukr. nauk.-prakt. konf. (9 chervnia 2023 r. m. Lviv)); za red. d.t.n. Mozhaieva – Sudova ekspertyza v konteksti vidnovlennia Ukrainy. III Vseukrainskyi forum sudovykh ekspertiv: mater. III Vseukr. nauk.-prakt. conference (9 chervnia 2023 r. m. Lviv; Mozhaiev (Ed.), 94-98. NDTsSE u sferi informatsiinykh tekhnolohii ta intelektualnoi vlasnosti Miniustu. Kyiv: vydavnytstvo Lira-K. [in Ukrainian].*
7. Zaiats, R. Ya. (2023) Perspektyvnyi napriam vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu sudochynstvi ta formuvanni natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Derzhavna bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii: aktualni pytannia ekspertno-kryminalistychnoho ta nauково-tekhnichnoho zabezpechennia: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii, 22 serpnia 2023 r.: Tom 2.- Derzhavna bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii: aktualni pytannia ekspertno-kryminalistychnoho ta nauково-khkhnichnoho zabezpechennia: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii, 22 serpnia 2023 r.: Vol. 2, 52-56. Kyiv: ISTE SBU. [in Ukrainian].*
8. Instruktisiia pro uchast spivrobotnykiv ta pratsivnykiv Ukrainskoho nauково-doslidnoho instytutu spetsialnoi tekhniki ta sudovykh ekspertyz Sluzhby bezpeky Ukrainy yak spetsialistiv v kryminalnomu provadzhenni, zatverdzh. Nakazom SBU vid 19.03.2016 № 138. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy – Database "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0564-16>. [in Ukrainian].*
9. Karchevskiy, M. V. (2024) Protydiia zlochynnosti v umovakh viiny: analiz statystychnykh danykh (2014-2023). *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Legal series, 80-90. DOI : <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-2-12>. [in Ukrainian].*
10. Kudinov, S. S. (2014) Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy – Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine, vol. 11, 3. 154-161. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_3_19. [in Ukrainian].*
11. Mudretska, H. V. (2024) Osoblyvosti vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia derzhavnoi zrazy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal, 2, 454-457. [in Ukrainian].*
12. Padalka, A. M., Bondarchuk, V. V. (2022) Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen, pov'iazanykh z kolaboratsiinoiu diialnistiu. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertolohii, kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu: materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 16 hrudnia 2022 r.) – Current issues of forensic expertise, criminology and criminal process: materials of the International Criminal Court. science and practice conf. (Kyiv, December 16, 2022), 338-341. / za zah. red. N.V. Nestor; ukl. O. V. Baulin, O. I. Zherebko, T. P. Kryvak, O. O. Sadchenko, A. V. Starushkevych, Yu. B. Foris (Eds.) Kyiv, universytet «Ukraina». [in Ukrainian].*
13. Rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti: prakt. Posibnyk (2013) / Ye. O. Pysmenskyi, S. V. Holovkin, A. V. Kovalenko, V. V. Kovalenko (Eds.). Ivano-Frankivsk: FOP Holinei O.V., 294. [in Ukrainian].
14. Serkevych, I. R., Lisitsyna, Yu. O. (2024) Osoblyvosti vykorystannia spetsialnykh znan yak skladovoi metodyky rozsliduvannia zlochyniv terorystychnoho spriamuvannia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law series, issue 82, part 3, 123-130. [in Ukrainian].*
15. Cherniak, A. M. (2022) Vykorystannia spetsialnykh znan pry doslidzhenni tekstiv iz zaklykamy do pidryvu konstytutsiinoho ladu, porushennia terytorialnoi tsilisnosti i nedotorkanosti Ukrainy. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva – Herald of criminal justice, 3-4, 101-111. [in Ukrainian].*